

نگاهی به اقتصاد

محاسبات مربوط به برآوردهای مقدماتی تولید و هزینه ملی در سال ۱۳۶۸ اخیراً به اتمام رسیده و بجاست که نگاهی به نتایج کلی این محاسبات داشته باشیم .

اهمیت حسابهای ملی بر آگاهان و دست اندرکاران مسائل اقتصادی پوشیده نیست . این حسابها که جامعترین تصویر را از عملکرد واقعی اقتصاد و روند شکل گیری ساختار اقتصادی ارائه می دهند پایه و اساس برنامه ریزی ها و تصمیم گیری های کلان اقتصادی بوده و دارای جایگاه ویژه ای در مجموعه نظام آماری کشورند . در عین حال تحلیل نتایج محاسبات ملی این امکان را فراهم می آورد تا عملکرد سیاستهای اقتصادی که هدف نهائی آنها عمدتاً "تامین رشد متعادل و متوازن اقتصادی و جهت دهی به متغیرهایی نظیر مصرف ، پس انداز و سرمایه گذاری است مورد ارزیابی قرار گیرد و در جهات مطلوب هدایت شود .

بررسی کلی نتایج محاسبات ملی در سال ۱۳۶۸ نشان میدهد که اقتصاد ایران پس از سه سال رکود پیاپی از سال ۱۳۶۸ در آستانه رونق قرار گرفته و تولید ناخالص داخلی به قیمتهای ثابت در این سال از ۴ درصد رشد برخوردار گردیده است . در این مورد لازم به یادآوری است که با شروع بحران در بازارهای جهانی نفت از اواخر سال ۱۳۶۴ کشور ما وارد مرحله رکود اقتصادی گردید و در اثر کمبود درآمدهای ارزی از یکطرف و تشدید جنگ و بروز خشکسالی از سوی دیگر این رکود تا سال ۱۳۶۷ ادامه یافت . بطوریکه در فاصله سالهای ۱۳۶۵-۶۷ تولید ناخالص داخلی به قیمتهای ثابت جمعاً ۱۶ درصد و بطور متوسط سالانه ۵/۵ درصد کاهش نشان داد .

در طول این سالها بخش صنعت که وابستگی شدیدی به مواد اولیه و واسطه های وارداتی داشت بیش از سایر بخشها تحت تاثیر کمبود منابع ارزی قرار گرفت و به دلیل عدم کفایت درآمد نفت و تخصیص بخشی از منابع محدود ارزی به مصارف دفاعی ، میزان ارز قابل تخصیص به این بخش بمراتب کمتر از نیاز واقعی آن برای استفاده منطقی از ظرفیتهای موجود خود بود . در نتیجه رکود در بخش صنعت طی سالهای مورد بحث مرتباً تشدید گردید و ارزش افزوده در این بخش بطور متوسط سالانه ۷/۵ درصد کاهش یافت . به همین جهت با خاتمه جنگ و پس از شروع دوران بازسازی ایجاد تحرک در بخشهای تولیدی به ویژه

بخش صنعت در صدر اهداف اقتصادی دولت قرار گرفت و با تخصیص بخش قابل توجهی از ارز مورد نیاز بخش صنعت در چهارچوب سیاستهای جدید ارزی، اولین اقدامات موثر جهت راه اندازی این بخش به مورد اجرا گذارده شد. آثار و نتایج مجموعه اقدامات انجام شده را برای به حرکت درآوردن چرخهای صنایع کشور به وضوح می توان در روند تغییرات ارزش افزوده بخش صنعت مشاهده نمود. براساس این محاسبات، ارزش افزوده بخش صنعت پس از یک روند نزولی چهارساله در سال ۱۳۶۸ از رشد مثبت برخوردار گردید و ۷ درصد نسبت به سال ۱۳۶۷ افزایش یافت. در این مورد شاخص تولید کارگاههای بزرگ صنعتی کشور نشان دهنده آن است که بخش عمده ای از رشد تولید این کارگاهها مربوط به نیمه دوم سال به ویژه سه ماهه چهارم سال ۱۳۶۸ است (در این دوره شاخص تولید کارگاههای بزرگ صنعتی از افزایشی معادل ۹/۹ درصد نسبت به سه ماهه چهارم سال ۱۳۶۷ برخوردار گردیده است).

بطور کلی برآوردهای مقدماتی تولید ملی حاکی از آن است که علاوه بر بخش صنعت فعالیت در سایر بخشهای اقتصادی نیز نسبت به سال ۱۳۶۷ افزایش داشته و بجز گروه خدمات ارزش افزوده در سایر گروهها از رشد مثبت برخوردار بوده است. این رشد در گروه کشاورزی ۵/۹ درصد، گروه نفت ۱۵/۸ درصد و در گروه صنایع و معادن (شامل بخشهای صنعت، معدن، آب، برق، گاز و ساختمان) ۶/۵ درصد برآورد شده است. در این سال ارزش افزوده گروه خدمات با ۱/۶ درصد کاهش روبرو بوده است.

با تحولاتی که در روند فعالیتهای مختلف اقتصادی طی سال ۱۳۶۸ به وقوع پیوست، تغییراتی در ترکیب تولید ناخالص داخلی ایجاد گردید. در جدول ذیل ترکیب تولید ناخالص داخلی در چهار مقطع مختلف مقایسه شده است.

تولید ناخالص داخلی به قیمت های جاری

(درصد)

۱۳۶۸	۱۳۶۷	۱۳۶۴	۱۳۵۶	
۲۱/۱	۲۰/۷	۱۷/۹	۸/۴	گروه کشاورزی
۴/۰	۳/۵	۹/۳	۳۱/۲	گروه نفت
۱۴/۹	۱۴/۶	۱۷/۵	۱۹/۹	گروه صنایع و معادن
(۸/۰)	(۷/۸)	(۸/۵)	(۹/۳)	صنعت
(۶/۹)	(۶/۸)	(۹/۰)	(۱۰/۶)	سایر
۶۰/۰	۶۱/۲	۵۵/۳	۴۰/۵	گروه خدمات

چنانکه ارقام جدول نشان می‌دهد، در سال ۱۳۶۸ روند تغییرات در ترکیب تولید ناخالص داخلی با تحولاتی هرچند محدود مواجه گردیده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود روند نزولی سهم گروه صنایع و معادن و از جمله بخش صنعت متوقف شده و روند صعودی سهم گروه خدمات به نحو محسوسی تغییر جهت داده است که این تغییر جهت درخور بسی توجه است. در مورد گروه کشاورزی لازم به ذکر است که بعلت وابستگی کمتر این بخش به خارج، فعالیت در آن در اکثر سالهای پس از انقلاب اسلامی از رشد مثبت برخوردار بوده و به همین جهت سهم آن در تولید ناخالص داخلی گرایش صعودی داشته است. البته سال ۱۳۶۷ که به دلیل خشکسالی و مشکلات جوی ارزش افزوده کشاورزی با کاهش شدیدی مواجه گردید از معدود سالهای استثنائی برای این بخش بشمار می‌رود.

بطور کلی مقایسه‌های فوق حاکی از آن است که حرکات اولیه اقتصاد کشور به سمت نیل به توازن در ترکیب تولید ملی آغاز شده است. این روند با شروع دوران رونق و رشد اقتصادی همزمانی دارد و در صورت ادامه آن آینده امیدوارکننده‌ای در انتظار خواهد بود. البته شرط لازم برای کسب موفقیت بیشتر در این زمینه‌ها، اجرای سیاستهای موثر در جهت تخصیص مطلوب منابع اقتصادی و ایجاد تعادل در روند مصرف و بالابردن میل به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری است.

بررسی مصارف نهائی تولید ناخالص ملی نشان‌دهنده آن است که بطور کلی در دوره بعد از انقلاب اسلامی هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی به نحوی نامتناسب با تولیدات کشور افزایش یافته است. این بررسی حاکی از آن است که طی دهه ۶۶-۵۷ هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی به قیمت‌های ثابت جمعا $24/3$ درصد رشد نشان داده در حالیکه در همین فاصله تولید ناخالص داخلی (به قیمت‌های ثابت بازار) $10/4$ درصد کاهش داشته است. در سال ۱۳۶۷ نیز در مقابل $6/5$ درصد کاهش تولید ناخالص ملی، هزینه‌های مصرفی این بخش فقط $2/1$ درصد کاهش یافت و بدین ترتیب نسبت هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی به تولید ناخالص داخلی در طول سالهای پس از انقلاب اسلامی عموماً رو به افزایش بوده است. در سال ۱۳۶۸ گرچه هزینه‌های مذکور از رشد قابل توجهی به میزان $3/6$ درصد برخوردار بوده ولی از آنجا که این رشد کمتر از رشد تولید ناخالص داخلی است، سهم این هزینه‌ها در تولید ناخالص داخلی کاهش ملامی نشان داده است. بدیهی است یکی از عمده‌ترین علل افزایش هزینه‌های مصرفی، رشد جمعیت کشور است و چنانچه نرخ رشد جمعیت طی سالهای پس از انقلاب اسلامی در نظر گرفته شود ملاحظه خواهد شد که رقم واقعی هزینه‌های مصرفی سرانه کاهش داشته است.

در طول این سالها رشد هزینه‌های مصرفی بخش دولتی به دلیل کنترل حقوق و دستمزدها همواره از نرخ تورم کمتر و این هزینه‌ها به قیمت‌های ثابت مرتبا "رو به کاهش بوده است. این روند در سال ۱۳۶۸ با شدت بیشتری ادامه پیدا کرده و هزینه‌های مصرفی بخش دولتی به قیمت‌های ثابت ۱۳/۳ درصد تقلیل یافته است.

نسبت هزینه‌های مصرفی به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های بازار

(درصد)

۱۳۶۸	۱۳۶۷	۱۳۶۴	۱۳۵۶	
				قیمت‌های ثابت :
۵۵/۹	۵۶/۲	۵۸/۳	۴۰/۲	خصوصی
۱۰/۳	۱۲/۴	۱۶/۲	۲۱/۹	دولتی
				قیمت‌های جاری :
۶۶/۰	۶۳/۲	۵۸/۱	۴۰/۲	خصوصی
۱۱/۲	۱۳/۳	۱۴/۸	۲۰/۸	دولتی

همانطور که ملاحظه میشود در طول سالهای گذشته بر شدت مصرفی شدن اقتصاد کشور افزوده گردیده است. مفهوم دیگر چنین روندی، کاهش نسبی بی اندازه ملی یعنی اصلی‌ترین منبع انباشت سرمایه در اقتصاد کشور است.

بررسی روند سرمایه‌گذاری در کشور نشان دهنده آن است که حجم تشکیل سرمایه به قیمت‌های ثابت طی دهه اخیر مجموعاً از روندی نزولی تبعیت نموده است. این روند در سالهای ۶۷-۶۵ که اقتصاد کشور با رکود بسیار شدیدی مواجه بود، شدت بیشتری داشته و طی این سالها مجموعاً ۵۰ درصد از حجم تشکیل سرمایه به قیمت‌های ثابت کاسته شده است. روند نزولی تشکیل سرمایه در سال ۱۳۶۸ تقریباً "متوقف گردید و حجم تشکیل سرمایه در این سال حدوداً" در سطح سال ۱۳۶۷ متوقف مانده است.

کاهش مداوم حجم سرمایه‌گذاری در اقتصاد کشور منجر به افت شدید سهم تشکیل سرمایه در تولید ناخالص داخلی گردید و در حال حاضر درصد بسیار اندکی از کل تولید ملی صرف سرمایه‌گذاری می‌شود.

نسبت تشکیل سرمایه به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های بازار

(درصد)

۱۳۶۸	۱۳۶۷	۱۳۶۴	۱۳۵۶	
۹/۹	۱۰/۴	۱۹/۴	۲۹/۹	به قیمت‌های ثابت
۱۲/۰	۱۲/۴	۱۷/۲	۲۳/۷	به قیمت‌های جاری

ارقام جدول فوق نشان دهنده عملکرد ضعیف اقتصاد در زمینه سرمایه گذاری طی دهه اخیر است. در حال حاضر نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی در سطحی بسیار نازل و غیر قابل قبول قرار دارد. همانگونه که ملاحظه می‌شود در حالیکه در سالهای قبل از انقلاب اسلامی حدود $\frac{1}{3}$ از تولید ناخالص داخلی کشور صرف تشکیل سرمایه می‌شد در سالهای اخیر فقط حدود ۱۰ تا ۱۲ درصد از تولیدات مذکور به تشکیل سرمایه اختصاص داده شده است و این در حالی است که سالانه بخشی از سرمایه‌گذاری انجام شده قبلی بطور متعارف مستهلک می‌شود و در صورتیکه استهلاک متعارف سالانه ماشین‌آلات و ساختمان در نظر گرفته شود ملاحظه خواهد شد که میزان خالص افزایش حجم تشکیل سرمایه در سطح فوق العاده ناچیزی قرار دارد.

سرمایه‌گذاری به قیمت‌های جاری

(میلیارد ریال)

۱۳۶۸	۱۳۶۷	۱۳۶۴	۱۳۵۶	
۳۰۴۸۱/۴	۲۰۹۳۳/۲	۲۰۸۴۰/۹	۱۰۸۲۲/۱	۱- تشکیل سرمایه
۲۰۴۱۱/۲	۲۰۰۳۵/۶	۱۰۳۲۴/۶	۲۸۳/۱	۲- استهلاک سرمایه‌های ثابت
۹۷۰/۲	۸۹۷/۶	۱۰۵۱۶/۲	۱۰۵۲۹/۰	۳- خالص تغییر در حجم سرمایه
				۴- نسبت ردیف ۳ به تولید ناخالص داخلی
۳/۵	۳/۸	۹/۲	۲۸/۵	

درتائید مراتب فوق لازم به ذکر است که براساس گزارشی که اخیراً انتشار یافته است (۱)، در طی یازده سال اخیر میزان استهلاک در واحدهای صنعتی تحت پوشش وزارت صنایع حدود $2/5$ برابر کل میزان سرمایه‌گذاری انجام شده در این واحدها بوده است. براساس همین گزارش با توجه به معیارهای مورد قبول تا پایان سال ۱۳۶۸ بیش از ۴۹ درصد از ماشین‌آلات و نزدیک به ۲۶ درصد از تاسیسات صنایع تحت پوشش وزارت صنایع مستهلك شده محسوب می‌شوند و راندمان قابل انتظار در مجموعه این صنایع بطور متوسط از $3/3$ درصد تجاوز نمی‌کند. این روند بطور قطع قابل دوام نبوده و ایجاب می‌نماید که هرچه سریعتر سیاستهای مقتضی برای توقف آن اتخاذ شود. در تحلیل نهائی نتایج محاسبات ملی در سال ۱۳۶۸ باید یادآور شد که بطور کلی عملکرد اقتصاد کشور در زمینه تولید مثبت بوده و منجر به خروج از دوران رکود اقتصادی گردیده است. نیل به رشد مثبت اقتصادی همراه با کاهش نرخ تورم و تقلیل کسری بودجه در این سال نشانه‌های حرکت به سمت تعادل اقتصادی است.

بی‌تردید در نامین این شرایط، سیاستهای اقتصادی اتخاذ شده در سال ۱۳۶۸ نقش اساسی داشته است، لیکن بدلیل کوتاه بودن مدت اجرای این سیاستها فقط آثار اولیه آنها در سال ۱۳۶۸ بروز نموده است و باید انتظار داشت که اثرات نهائی و واقعی سیاستهای مذکور در سال جاری و سالهای بعدی ظاهر شود.

در عین حال ذکر این نکته نیز ضروری است که اصولاً "عملکرد سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران بسیار ضعیف بوده و این وضعیت متأسفانه در سال ۱۳۶۸ نیز ادامه داشته است. البته نباید فراموش کرد که بالا بردن میل به سرمایه‌گذاری و نامین رشد بالا و قابل قبول برای انباشت سرمایه، امری بلندمدت و مستلزم اتخاذ سیاستهای اساسی و همه‌جانبه است. در این مورد ایجاد محیط مناسب برای سرمایه‌گذاریهای سالم و مولد، رفع موانع و مشکلات موجود و تسهیل مقررات پیچیده و بوروکراتیک که حاکم بر صدور مجوز برای فعالیتهای تولیدی است، اصلاح نظام قیمت‌گذاری در جهت تامین منافع منطقی تولیدکنندگان و تنظیم الگوی مصرف، تامین سود مناسب برای سپرده‌های بانکی و سرمایه‌گذاریهای انجام شده از طریق بانکها، توسعه و تکامل بازارهای پول و سرمایه و تقویت بازار بورس سهام و بالاخره از همه مهمتر تجدیدنظر در نظام فعلی تخصیص منابع ارزی و ریالی در جهت حاکم گرداندن ضوابط اقتصادی بجای ضوابط اداری در این نظام، از جمله مهمترین اقداماتی است که در حال حاضر کشور ما بیش از هر زمان دیگر نیاز دارد.

۱- "گزارش تحلیلی بر صنایع کشور از نظر استهلاک" تهیه شده توسط دفتر آمار و خدمات ماشینینی وزارت صنایع.